MTNM113E: Mátrixok, determinánsok, lineáris egyenletrendszerek

(előadásvázlat)

Kátai-Urbán Kamilla

1. Mátrixok

1. Definíció. Legyen $m, n \in \mathbb{N}$, az A $(m \times n)$-es mátrix egy téglalap alakú táblázat, amelynek m sora és n oszlopa van. A táblázat elemei valós számok, $A \in \mathbb{R}^{m\times n}$. Az A mátrix i-edik sorának j-edik elemét a_{ij}-vel jelöljük, bevezetjük a következő jelölést is: $A = (a_{ij})_{m\times n}$. Az A $(m \times n)$-es mátrix általános alakja:

$$A = \begin{pmatrix} a_{11} & a_{12} & \dots & a_{1n} \\ a_{21} & a_{22} & \dots & a_{2n} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ a_{m1} & a_{m2} & \dots & a_{mn} \end{pmatrix}_{m\times n}.$$

1.1. Mátrix műveletek

2. Definíció. Az $A, B \in \mathbb{R}^{m\times n}$ mátrixok összege:

$$A + B = (a_{ij})_{m\times n} + (b_{ij})_{m\times n} = (a_{ij} + b_{ij})_{m\times n}.$$

3. Példa.

$$A = \begin{pmatrix} 1 & 0 \\ -5 & 9 \\ -1 & -3 \end{pmatrix}, \; B = \begin{pmatrix} 2 & -6 \\ -3 & 1 \\ 2 & 2 \end{pmatrix}, \quad A + B = \begin{pmatrix} 3 & -6 \\ -8 & 10 \\ 1 & -1 \end{pmatrix}.$$

4. Tétel. Tetszőleges $A, B, C \in \mathbb{R}^{m\times n}$ mátrixokra érvényesek az alábbiak:

(1) az összeadás kommutatív: $A + B = B + A$;
(2) az összeadás asszociatív: $(A + B) + C = A + (B + C)$.

5. Definíció. Az $A = (a_{ij})_{m\times n} \in \mathbb{R}^{m\times n}$ mátrix $\lambda \in \mathbb{R}$ skalárral vett szorzata:

$$\lambda A = \lambda (a_{ij})_{m\times n} = (\lambda a_{ij})_{m\times n}.$$

6. Példa.

$$A = \begin{pmatrix} 2 & -6 & -1 \\ -3 & 1 & 7 \end{pmatrix} \qquad (-2) \cdot A = \begin{pmatrix} -4 & 12 & 2 \\ 6 & -2 & -14 \end{pmatrix}.$$

7. Tétel. Tetszőleges $A, B \in \mathbb{R}^{m\times n}$ mátrixokra és $\lambda, \mu \in \mathbb{R}$ skalárokra érvényesek az alábbiak:

(1) $(\lambda\mu)A = \lambda(\mu A)$;
(2) $\lambda(A + B) = \lambda A + \lambda B$;
(3) $(\lambda + \mu)A = \lambda A + \mu A$.

8. Definíció. Az $A = (a_{ij})_{m\times n} \in \mathbb{R}^{m\times n}$ mátrix transzponáltja az $A^T = (b_{ij})_{n\times m} \in \mathbb{R}^{n\times m}$ mátix, ahol $b_{ij} = a_{ji}$ teljesül bármely $1 \le i \le n$, $1 \le j \le m$ esetén.

9. Példa.

$$A = \begin{pmatrix} 5 & 4 & -2 \\ 3 & 1 & -2 \end{pmatrix}, \qquad A^T = \begin{pmatrix} 5 & 3 \\ 4 & 1 \\ -2 & -2 \end{pmatrix}.$$

10. Tétel. Tetszőleges $A, B \in \mathbb{R}^{m\times n}$ mátrixokra és $\lambda \in \mathbb{R}$ skalárra érvényesek az alábbiak:

(1) $(\lambda A)^T = \lambda A^T$;
(2) $(A + B)^T = A^T + B^T$;
(3) $(A^T)^T = A$.

11. Definíció. Az A és B valós mátrixok szorzata AB pontosan akkor létezik, ha az A mátrix oszlopainak száma megegyeik a B mátrix sorainak számával. Ekkor az $A = (a_{ij})_{m\times n} \in \mathbb{R}^{m\times n}$ és a $B = (b_{ij})_{n\times k} \in \mathbb{R}^{n\times k}$ mátrixok szorzata $AB \in \mathbb{R}^{m\times k}$, ahol

$$AB = \left(\sum_{t=1}^{n} a_{it}b_{tj}\right)_{m\times k}.$$

12. Példa.

$$A = \begin{pmatrix} 2 & -3 & 5 \\ 1 & 0 & 8 \end{pmatrix}, \qquad B = \begin{pmatrix} 6 & -1 \\ 2 & -2 \\ -3 & 0 \end{pmatrix}$$

$$AB \;=\; \begin{pmatrix} 12-6-15 & -2+6+0 \\ 6+0-24 & -1+0+0 \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} -9 & 4 \\ -18 & -1 \end{pmatrix}.$$

13.* **Tétel.** Tetszőleges A, B, C valós mátrixok és $\lambda \in \mathbb{R}$ skalár esetén, ha a műveletek elvégezhetők, akkor teljesülnek a következők:

(1) a szorzás asszociatív: $A(BC) = (AB)C$;
(2) a szorzás disztributív az összeadásra: $A(B+C) = AB + AC$ és $(A+B)C = AC + BC$;
(3) $\lambda(AB) = (\lambda A)B = A(\lambda B)$;
(4) $(AB)^T = B^T A^T$.

14. Megjegyzés. A mátrixok szorzása nem kommutatív! Az is lehet, hogy a mátrixok felcserélésével már a szorzás el sem végezhető, de négyzetes ($n \times n$-es) mátrixok esetén sem cserélhetők fel a szorzás tényezői általában.

15. Jelölés. Legyen $A \in \mathbb{R}^{n\times n}$ és $k \in \mathbb{N}$, ekkor $A^k = \underbrace{A \cdot A \cdots A}_{k \text{ db}}$.

1.2. Speciális alakú mátrixok

16. Definíció. Az $A \in \mathbb{R}^{n\times n}$ mátrixot szimmetrikus mátrixnak nevezzük, ha $A^T = A$ teljesül.

17. Definíció. Az $A \in \mathbb{R}^{n\times n}$ négyzetes mátrix főátlójának az $a_{11}, a_{22}, \ldots, a_{nn}$ elemeket nevezzük.

18. Definíció. Az $A \in \mathbb{R}^{n\times n}$ mátrix felső (alsó) trianguláris, ha a főátlója alatt (felett) minden elem nulla.

19. Definíció. Az $A \in \mathbb{R}^{n\times n}$ mátrix diagonális, ha a főátlóján kívül minden elem nulla.

20. Definíció. Az $n \times n$-es egységmátrix olyan diagonális mátrix, amelynek főátlójában minden elem 1-es:

$$E_n = \begin{pmatrix} 1 & 0 & \ldots & 0 \\ 0 & 1 & \ldots & 0 \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ 0 & 0 & \ldots & 1 \end{pmatrix}.$$

21. Definíció. Az $n \times n$-es nullmátrix (zérómátrix) az a mátrix, amelynek minden eleme 0:

$$Z_n = \begin{pmatrix} 0 & 0 & \ldots & 0 \\ 0 & 0 & \ldots & 0 \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ 0 & 0 & \ldots & 0 \end{pmatrix}.$$

22. Tétel. Tetszőleges $A \in \mathbb{R}^{n\times n}$-re teljesülnek a következők:

(1) $AE_n = E_nA = A$;
(2) $AZ_n = Z_nA = Z_n$.

2. Determinánsok

Csak négyzetes ($n \times n$-es) mátrixoknak van determinánsa. Az $A = (a_{ij})_{n\times n} \in \mathbb{R}^{n\times n}$ négyzetes mátrix determinánsa valós szám, melynek jele: $|A|$ vagy $\det(A)$ vagy

$$\begin{vmatrix} a_{11} & \dots & a_{1n} \\ \vdots & \ddots & \vdots \\ a_{n1} & \dots & a_{nn} \end{vmatrix}.$$

Az n természetes számot a $\det(A)$ determináns rendjének nevezzük.

Az 1×1-es $A = (a)$ mátrix determinánsa: $|A| = a$. Nagyobb mátrixokra a determináns definíciója rekurzív, egy $n \times n$-es mátrix determinánsához n darab $(n-1) \times (n-1)$-es mátrix determinánsát kell kiszámolni. A determináns rekurzív megadásához szükségesek a következő definíciók.

23. Definíció. Legyen $A \in \mathbb{R}^{n\times n}$ tetszőleges mátrix. Az $|A|$ determináns i-edik sorának j-edik eleméhez tartozó aldeterminláns úgy keletkezik, hogy a determinánsból elhagyjuk annak i-edik sorát és j-edik oszlopát. A kapott determináns jele: M_{ij}.

24. Definíció. Legyen $A \in \mathbb{R}^{n\times n}$ tetszőleges mátrix. Az $|A|$ determináns i-edik sorának j-edik eleméhez tartozó A_{ij}-vel jelölt adjungált aldetermináns úgy keletkezik, hogy az M_{ij} aldeterminánst ellátjuk a $(-1)^{i+j}$ előjellel:

$$A_{ij} = (-1)^{i+j} M_{ij}.$$

25. Példa.

$$|A| = \begin{vmatrix} 1 & \boxed{-2} & 3 \\ 2 & -1 & 2 \\ 3 & 2 & 1 \end{vmatrix}, \quad M_{12} = \begin{vmatrix} 2 & 2 \\ 3 & 1 \end{vmatrix}, \quad A_{12} = (-1)^{1+2} \cdot M_{12} = (-1)^{1+2} \cdot \begin{vmatrix} 2 & 2 \\ 3 & 1 \end{vmatrix}.$$

26. Definíció. Legyen $n \geq 2$ természetes szám, és $A \in \mathbb{R}^{n\times n}$. Ekkor az $|A|$ determináns első sora szerinti kifejtése:

$$|A| = \begin{vmatrix} a_{11} & a_{12} & \dots & a_{1n} \\ a_{21} & a_{22} & \dots & a_{2n} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ a_{n1} & a_{n2} & \dots & a_{nn} \end{vmatrix} = \sum_{j=1}^{n} a_{1j} \cdot \underbrace{(-1)^{1+j} \cdot M_{1j}}_{A_{1j}} = \sum_{j=1}^{n} a_{1j} \cdot A_{1j}.$$

A formula segítségével a determináns értéke rekurzív módon számolható.

27. Példa. Tetszőleges $a, b, c, d, \in \mathbb{R}$ esetén

$$\begin{vmatrix} a & b \\ c & d \end{vmatrix} = a \cdot (-1)^{1+1} \cdot d + b \cdot (-1)^{1+2} \cdot c = ad - bc.$$

28. Példa.

$$|A| = \begin{vmatrix} 1 & -2 & 3 \\ 2 & -1 & 2 \\ 3 & 2 & 1 \end{vmatrix} = 1\cdot(-1)^2 \cdot \begin{vmatrix} -1 & 2 \\ 2 & 1 \end{vmatrix} + (-2)\cdot(-1)^3 \cdot \begin{vmatrix} 2 & 2 \\ 3 & 1 \end{vmatrix} + 3\cdot(-1)^4 \cdot \begin{vmatrix} 2 & -1 \\ 3 & 2 \end{vmatrix} = 1\cdot(-5) + 2\cdot(-4) + 3\cdot 7 = 8.$$

29. Megjegyzés. A térben az (a, b, c), (d, e, f), (g, h, i) vektorok és az origó által meghatározott test paralelepipedon.

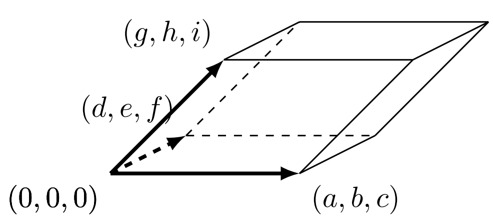

A paralelepipedon térfogatát a következő determináns abszolútértéke adja meg:

$$\begin{vmatrix} a & b & c \\ d & e & f \\ g & h & i \end{vmatrix} = a\cdot(-1)^{1+1}\cdot\begin{vmatrix} e & f \\ h & i \end{vmatrix} + b\cdot(-1)^{1+2}\cdot\begin{vmatrix} d & f \\ g & i \end{vmatrix} + c\cdot(-1)^{1+3}\cdot\begin{vmatrix} d & e \\ g & h \end{vmatrix} = aei - afh - bdi + bfg + cdh - ceg.$$

A paralelepipedon térfogata: $V = |aei - afh - bdi + bfg + cdh - ceg|$.

30.* Tétel (Kifejtési-tétel). Determináns bármelyik sora vagy oszlopa szerint kifejthető. A determináns i-edik sora szerinti kifejtése:

$$|A| = \sum_{j=1}^{n} a_{ij} \cdot (-1)^{i+j} \cdot M_{ij} = \sum_{j=1}^{n} a_{ij} \cdot A_{ij}.$$

31. Tétel. Ha egy determináns főátlója felett (vagy alatt) minden elem nulla, azaz egy *trianguláris mátrix* determinánsa, akkor a determináns értéke a főátlójában lévő elemek szorzata.

32.* Tétel. Legyen A négyzetes mátrix. Ekkor

$$|A| = |A^T|.$$

Azaz négyzetes mátrixnak és transzponáltjának a determinánsa megegyezik.

33. Következmény (Dualitási elv). Ha egy determinánsokra vonatkozó igaz állításban az „oszlop” és „sor” szavakat következetesen felcseréljük, akkor szintén igaz állítást kapunk.

34. Tétel. Ha egy determináns valamely sorának minden elemét megszorozzuk egy c valós számmal, akkor a determináns értéke is c-szeresére változik.

35.* Tétel. Ha egy determináns két sorát felcseréljük, akkor értéke (-1)-szeresére változik.

36. Tétel. Ha a következő feltételek közül valamelyik teljesül, akkor a determináns értéke nulla:
(1) valamely sorának minden eleme nulla;
(2) valamely két sora azonos;
(3) valamely két sora arányos.

37. Tétel. A determináns értéke nem változik, ha valamely sorához egy másik sor c-szeresét hozzáadjuk.

38. Megjegyzés. Ne felejtsük el, hogy a 33. Tétel, a Dualitási elv, a 34.–37. Tételekre alkalmazható, így az állítások oszlopokra is érvényesek.

39. Példa. Az előző tétel segítségével „kinullázható” bármely determináns bármely sora vagy oszlopa, azaz elérhető, hogy az adott sorban vagy oszlopban legfeljebb egy 0-tól különböző elem maradjon. Ez gyakorlati szempontból azért hasznos, mert kevesebb aldeterminánst kell kiszámolni. A következő determináns esetén a második oszlop második elemének segítségével nullázuk ki az oszlop többi elemét úgy, hogy a második sor kétszeresét kivonjuk az első sorból, illetve hozzáadjuk a harmadik sorhoz. Ezek után a második oszlop szerint kifejtjük a determinánst.

$$|A| = \begin{vmatrix} 1 & -2 & 3 \\ 2 & -1 & 2 \\ 3 & 2 & 1 \end{vmatrix} = \begin{vmatrix} -3 & 0 & -1 \\ 2 & -1 & 2 \\ 7 & 0 & 5 \end{vmatrix} = 0 + (-1)\cdot(-1)^4 \cdot \begin{vmatrix} -3 & -1 \\ 7 & 5 \end{vmatrix} + 0 = 8.$$

40.* Tétel (A determinánsok szorzástétele). Ha A és B azonos méretű négyzetes mátrixok, akkor:

$$|AB| = |A| \cdot |B|,$$

azaz azonos méretű négyzetes mátrixok szorzatának determinánsa a determinánsaik szorzatával egyezik meg.

3. Mátrix inverze (1. rész)

41. Definíció. Legyen A négyzetes mátrix, $A \in \mathbb{R}^{n\times n}$. Azt mondjuk, hogy a $B \in \mathbb{R}^{n\times n}$ mátrix inverze A-nak, ha $AB = BA = E_n$.

42. Megjegyzés. Nem minden négyzetes mátrixnak van inverze. Ha az A mátrixnak inverze a B mátrix, akkor $1 = |E_n| = |AB| = |A| \cdot |B|$, így $|A| \neq 0$. Tehát, ha $|A| = 0$, akkor nincs inverze A-nak.

43. Tétel. Ha az A mátrixnak létezik inverze, akkor az egyértelmű. Jelölje: A^{-1}.

44.* Tétel. Ha az $A \in \mathbb{R}^{n\times n}$ négyzetes mátrix determinánsa nemnulla, akkor az inverze a következőképpen számítható:

$$A^{-1} = \frac{1}{|A|}\begin{pmatrix} A_{11} & \dots & A_{1n} \\ \vdots & \ddots & \vdots \\ A_{n1} & \dots & A_{nn} \end{pmatrix}^T,$$

ahol A_{ij} az A mátrix a_{ij} eleméhez tartozó adjungált aldeterminánsa.

45. Definíció. Ha az A mátrix determinánsa nem nulla, akkor a mátrixot nemelfajulónak nevezzük. Ha az A mátrixnak létezik inverze, azt mondjuk, hogy az A mátrix invertálható.

46. Következmény. Az A négyzetes mátrixnak pontosan akkor létezik inverze, ha determinánsa nem 0. Azaz az A négyzetes mátrix pontosan akkor invertálható, ha nemelfajuló.

47. Példa. Legyen $A = \begin{pmatrix} -1 & 2 & 0 \\ -2 & 5 & 1 \\ 3 & -6 & -1 \end{pmatrix}$. Ekkor $|A| = 1 \neq 0$, így A invertálható:

$$A^{-1} = \frac{1}{1} \cdot \begin{pmatrix} +\begin{vmatrix} 5 & 1 \\ -6 & -1 \end{vmatrix} & -\begin{vmatrix} -2 & 1 \\ 3 & -1 \end{vmatrix} & +\begin{vmatrix} -2 & 5 \\ 3 & -6 \end{vmatrix} \\ -\begin{vmatrix} 2 & 0 \\ -6 & -1 \end{vmatrix} & +\begin{vmatrix} -1 & 0 \\ 3 & -1 \end{vmatrix} & -\begin{vmatrix} -1 & 2 \\ 3 & -6 \end{vmatrix} \\ +\begin{vmatrix} 2 & 0 \\ 5 & 1 \end{vmatrix} & -\begin{vmatrix} -1 & 0 \\ -2 & 1 \end{vmatrix} & +\begin{vmatrix} -1 & 2 \\ -2 & 5 \end{vmatrix} \end{pmatrix}^T = \begin{pmatrix} 1 & 1 & -3 \\ 2 & 1 & 0 \\ 2 & 1 & -1 \end{pmatrix}^T = \begin{pmatrix} 1 & 2 & 2 \\ 1 & 1 & 1 \\ -3 & 0 & -1 \end{pmatrix}.$$

48. Tétel. Legyen A és B tetszőleges $(n \times n)$-es invertálható mátrix, ekkor

(1) $(A^{-1})^{-1} = A$,
(2) $(AB)^{-1} = B^{-1}A^{-1}$.

49. Definíció. Ha A invertálható mátrix, akkor definiálhatók A negatív egész kitevős hatványai:

$$A^{-k} = \left(A^{-1}\right)^k = \underbrace{A^{-1} \cdot A^{-1} \cdots A^{-1}}_{k \text{ db}} \quad (k \in \mathbb{N}).$$

50. Tétel. Tetszőleges $n \times n$-es A mátrix esetén legyen $A^0 = E_n$. Legyen A tetszőleges invertálható mátrix, és $m, k \in \mathbb{Z}$, ekkor

(1) $A^m A^k = A^{m+k}$,
(2) $(A^m)^k = A^{mk}$.

51. Megjegyzés. Mátrixok inverze a 44. Tételtől eltérő módon is meghatározható, pl. az ún. Gauss-elimináció segítségével. Ezt a megoldási módot a Lineáris egyenletrendszerek fejezet után ismertetjük.

4. Lineáris egyenletrendszerek

52. Definíció. Egy m egyenletből álló, n-ismeretlenes lineáris egyenletrendszer általános alakja:

$$\begin{aligned} a_{11}x_1 + a_{12}x_2 + \ldots + a_{1n}x_n &= b_1 \\ a_{21}x_1 + a_{22}x_2 + \ldots + a_{2n}x_n &= b_2 \\ &\vdots \\ a_{m1}x_1 + a_{m2}x_2 + \ldots + a_{mn}x_n &= b_m, \end{aligned} \tag{1}$$

ahol $a_{ij},\ b_i \in \mathbb{R}$ $(1 \le i \le m,\ 1 \le j \le n)$. Az egyenletrendszer felírható $A\underline{x} = \underline{b}$ alakban is, ahol

$$A = \begin{pmatrix} a_{11} & a_{12} & \dots & a_{1n} \\ a_{21} & a_{22} & \dots & a_{2n} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ a_{m1} & a_{m2} & \dots & a_{mn} \end{pmatrix}, \quad \underline{b} = \begin{pmatrix} b_1 \\ b_2 \\ \vdots \\ b_m \end{pmatrix}, \quad \underline{x} = \begin{pmatrix} x_1 \\ x_2 \\ \vdots \\ x_n \end{pmatrix}.$$

Az A mátrix az egyenletrendszer (együttható)mátrixa, az egyenletrendszer bővített mátrixa pedig

$$A|\underline{b} = \left(\begin{array}{cccc|c} a_{11} & a_{12} & \dots & a_{1n} & b_1 \\ a_{21} & a_{22} & \dots & a_{2n} & b_2 \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots & \vdots \\ a_{m1} & a_{m2} & \dots & a_{mn} & b_m \end{array}\right).$$

4.1. Cramer-szabály

53. Definíció. Azt mondjuk, hogy egy lineáris egyenletrendszer szabályos, ha a benne szereplő egyenletek és ismeretlenek száma megegyezik, azaz együtthatómátrixa négyzetes, továbbá együtthatómátrixának determinánsa nem 0.

54.* Tétel (Cramer-szabály). Ha az

$$\begin{array}{ccccccccc} a_{11}\cdot x_1 & + & a_{12}\cdot x_2 & + & \cdots & + & a_{1n}\cdot x_n & = & b_1 \\ & & & & & & & \vdots & \\ a_{m1}\cdot x_1 & + & a_{m2}\cdot x_2 & + & \cdots & + & a_{mn}\cdot x_n & = & b_m \end{array}$$

egyenletrendszer szabályos, akkor pontosan egy megoldása van, amely a következő:

$$x_i = \frac{\begin{vmatrix} a_{11} & \dots & a_{1(i-1)} & b_1 & a_{1(i+1)} & \dots & a_{1n} \\ a_{21} & \dots & a_{2(i-1)} & b_2 & a_{2(i+1)} & \dots & a_{2n} \\ \vdots & \ddots & \vdots & \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ a_{n1} & \dots & a_{n(i-1)} & b_n & a_{n(i+1)} & \dots & a_{nn} \end{vmatrix}}{\begin{vmatrix} a_{11} & \dots & a_{1(i-1)} & a_{1i} & a_{1(i+1)} & \dots & a_{1n} \\ a_{21} & \dots & a_{2(i-1)} & a_{2i} & a_{2(i+1)} & \dots & a_{2n} \\ \vdots & \ddots & \vdots & \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ a_{n1} & \dots & a_{n(i-1)} & a_{ni} & a_{n(i+1)} & \dots & a_{nn} \end{vmatrix}} \qquad (1 \le i \le n).$$

55. Megjegyzés. A Cramer-szabály azt mondja ki, hogy szabályos lineáris egyenletrendszer esetén az $x_1, \dots, x_n$ ismeretleneknek csak egyféleképpen lehet úgy értéket adni, hogy az egyenletrendszer egyenletei teljesüljenek. A tétel meg is határozza, hogy melyek ezek az értékek: x_i értékét egy tört adja meg, amelynek nevezője az egyenletrendszer mátrixának determinánsa (amely nem 0, mert az egyenletrendszer szabályos), a számlálóban pedig az i-edik oszlopot kicseréljük a jobb oldali konstansok $\underline{b}$ oszlopával. Mivel a Cramer-szabály csak szabályos egyenletrendszer esetén ad megoldást, a gyakorlatban általában más módszert, pl. Gauss-eliminációt, használunk a lineáris egyenletrendszer megoldására.

4.2. Gauss-elimináció

56. Definíció. A bővített mátrix elemi átalakításai (az egyenletrendszer átalakításai):

(1) Két sor (egyenlet) felcserélése.
(2) Egy sor (egyenlet) szorzása egy tetszőleges nemnulla valós számmal.
(3) Valamelyik sorhoz (egyenlethez) egy másik sor (egyenlet) számszorosának hozzáadása.

57. Definíció. A bővített mátrix lépcsős alakú, ha bármely sorának első nullától különböző eleme alatt csak nullák állnak, továbbá minden sorban az első nem nulla elem hátrébb van, mint a megelőző sor első nem nulla eleme.

58.* Tétel. Elemi átalakításokkal tetszőleges lineáris egyenletrendszer bővített mátrixa lépcsős alakra hozható.

59.* **Állítás.** Egy lineáris egyenletrendszernek pontosan akkor nincs megoldása, ha bővített mátrixának lépcsős alakjában ellentmondó sor szerepel, ami a következő alakú: $\big(0 \dots 0|c\big)$, ahol $c \in \mathbb{R}$ és $c \neq 0$.

60. Definíció. A lineáris egyenletrendszer egy változóját szabad változónak nevezzük, ha tetszőleges valós számot felvehet értékként, különben a változót kötött változónak nevezzük.

4.3. Lineáris egyenletrendszer megoldásainak száma

1. eset: Ha a Gauss-elimináció során ellentmondó sort találunk, akkor **nincsen megoldás**.
2. eset: Ha van megoldás (azaz nincsen ellentmondó sor a Gauss-elimináció során), és a bővített mátrix lépcsős alakjában kevesebb nem-0 sor van, mint ahány változó szerepel az egyenletrendszerben, akkor van szabad változó, és így **végtelen sok megoldás** van, hiszen a szabad változók tetszőleges valós számot felvehetnek értékként.
3. eset: Ha van megoldás, de nincs szabad változó, az akkor fordul elő, ha a bővített mátrix lépcsős alakjában pontosan annyi nem-0 sor van, mint ahány változó szerepel az egyenletrendszerben. Így minden változó kötött, azaz értékük egy-egy valós szám, így **pontosan egy megoldás** van.

61. Példa.

$$\begin{aligned} x_1 + x_2 + x_3 &= 1 \\ 3x_1 + 3x_2 + x_3 &= 1 \\ x_1 + x_2 - x_3 &= 2 \end{aligned}$$

$$\left(\begin{array}{ccc|c} 1 & 1 & 1 & 1 \\ 3 & 3 & 1 & 1 \\ 1 & 1 & -1 & 2 \end{array}\right)$$

$$\left(\begin{array}{ccc|c} 1 & 1 & 1 & 1 \\ 0 & 0 & -2 & -2 \\ 0 & 0 & 0 & -3 \end{array}\right)$$

Nincs megoldás.

$$\begin{aligned} x_1 - x_2 + x_3 &= 1 \\ 3x_1 + 3x_2 + x_3 &= 1 \\ x_1 + x_2 - x_3 &= 3 \end{aligned}$$

$$\left(\begin{array}{ccc|c} 1 & -1 & 1 & 1 \\ 3 & 3 & 1 & 1 \\ 1 & 1 & -1 & 3 \end{array}\right)$$

$$\left(\begin{array}{ccc|c} 1 & 0 & 0 & 2 \\ 0 & 1 & 0 & -1 \\ 0 & 0 & 1 & -2 \end{array}\right)$$

Egy megoldás van.
Nincs szabad változó.
Mo.: $x_1 = 2$, $x_2 = -1$, $x_3 = -2$

$$\begin{aligned} x_1 + x_2 + x_3 &= 1 \\ 3x_1 + 3x_2 + x_3 &= 1 \\ x_1 + x_2 - x_3 &= -1 \end{aligned}$$

$$\left(\begin{array}{ccc|c} 1 & 1 & 1 & 1 \\ 3 & 3 & 1 & 1 \\ 1 & 1 & -1 & -1 \end{array}\right)$$

$$\left(\begin{array}{ccc|c} 1 & 1 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 1 & 1 \\ 0 & 0 & 0 & 0 \end{array}\right)$$

Végtelen sok mo. van.
Van szabad változó (x_2).
$x_1 = -x_2$, $x_3 = 1$ ($x_2 \in \mathbb{R}$)

5. Mátrix inverze (2. rész)

62. Kiszámítási módszer. Tetszőleges nemelfajuló négyzetes mátrix inverzét Gauss-elimináció segítségével is meg lehet határozni. Legyen $A \in \mathbb{R}^{n \times n}$ olyan mátrix, amelynek determinánsa nem 0. Ekkor az A mátrixnak van inverze, és $AA^{-1} = E_n$, tehát A^{-1} az $AX = E_n$ mátrixegyenlet megoldása. Ez a mátrixegyenlet felírható több olyan lineáris egyenletrendszerként, ahol az együtthatómátrix minden esetben A, a jobboldali konstansok pedig rendre az E_n mátrix oszlopvektorai. Jelölje $\underline{e}_i$ az E_n mátrix i. oszlopvektorát, azaz azt az n-komponensű oszlopvektor, amelynek i. komponense 1 a többi pedig 0.

Ha megoldjuk az $A\underline{x} = \underline{e}_i$ $(1 \leq i \leq n)$ lineáris egyenletrendszereket, akkor minden egyenletrendszernek pontosan egy megoldása van (ld. Cramer-szabály), ezen megoldásvektorok rendre az A mátrix inverzének az oszlopai. Mivel az együtthatómátrix minden lineáris egyenletrendszernél A, így az összes egyenletrendszert egyszerre is megoldhatjuk Gauss-elimináció segítségével.

$$\left(\, A \mid E \, \right) \sim \dots \sim \left(\, E \mid A^{-1} \, \right).$$

63. Példa. Meghatározzuk Gauss-eliminációval a következő A mátrix inverzét:

$$A = \begin{pmatrix} -1 & 2 & 0 \\ -2 & 5 & 1 \\ 3 & -6 & -1 \end{pmatrix}.$$

$$\left(\begin{array}{ccc|ccc} -1 & 2 & 0 & 1 & 0 & 0 \\ -2 & 5 & 1 & 0 & 1 & 0 \\ 3 & -6 & -1 & 0 & 0 & 1 \end{array}\right) \overset{(-1)\times[1.]}{\sim} \left(\begin{array}{ccc|ccc} 1 & -2 & 0 & -1 & 0 & 0 \\ -2 & 5 & 1 & 0 & 1 & 0 \\ 3 & -6 & -1 & 0 & 0 & 1 \end{array}\right)$$

$$\overset{[2.]+2\times[1.],\ [3.]+(-3)\times[1.]}{\sim} \left(\begin{array}{ccc|ccc} 1 & -2 & 0 & -1 & 0 & 0 \\ 0 & 1 & 1 & -2 & 1 & 0 \\ 0 & 0 & -1 & 3 & 0 & 1 \end{array}\right) \overset{[1.]+2\times[2.]}{\sim}$$

$$\left(\begin{array}{ccc|ccc} 1 & 0 & 2 & -5 & 2 & 0 \\ 0 & 1 & 1 & -2 & 1 & 0 \\ 0 & 0 & -1 & 3 & 0 & 1 \end{array}\right) \overset{(-1)\times[3.]}{\sim} \left(\begin{array}{ccc|ccc} 1 & 0 & 2 & -5 & 2 & 0 \\ 0 & 1 & 1 & -2 & 1 & 0 \\ 0 & 0 & 1 & -3 & 0 & -1 \end{array}\right)$$

$$\overset{[1.]+(-2)\times[3.],\ [2.]+(-1)\times[3.]}{\sim} \left(\begin{array}{ccc|ccc} 1 & 0 & 0 & 1 & 2 & 2 \\ 0 & 1 & 0 & 1 & 1 & 1 \\ 0 & 0 & 1 & -3 & 0 & -1 \end{array}\right)$$

$$A^{-1} = \begin{pmatrix} 1 & 2 & 2 \\ 1 & 1 & 1 \\ -3 & 0 & -1 \end{pmatrix}$$